

مدرسه علمیه فاطمه الزهرا - سلام الله علیها - آبادان

شاخصه های خانواده متعالی از نهج البلاغه

استاد راهنما :

سرکار خانم سمیه طاهر پوریانی

نویسندگان : عاطفه علوان زاده / سهیلا پور محمدی

سال: ۱۴۰۳

چکیده

خانواده به عنوان بنیادی ترین نهاد اجتماعی، نقش کلیدی در شکل گیری شخصیت و تربیت نسل های آینده ایفا می کند. در آموزه های اسلامی، به ویژه در نهج البلاغه، امام علی (ع) به تبیین اصول و شاخصه های خانواده اسلامی پرداخته است. هدف این مقاله، بررسی و تحلیل این شاخصه ها و تأثیر آن ها بر زندگی خانوادگی و اجتماعی است.

از جمله مهم ترین شاخصه های خانواده اسلامی در نهج البلاغه می توان به محبت و عشق، احترام متقابل، سازگاری و همدلی، تربیت فرزندان، مسئولیت پذیری و عدالت اشاره کرد. امام علی (ع) بر اهمیت ایجاد محیطی صمیمی و عاطفی در خانواده تأکید کرده و والدین را به عنوان مسئولانی در قبال تربیت دینی و اخلاقی فرزندان معرفی می کند.

این مقاله به بررسی ابعاد مختلف این شاخصه ها می پردازد و نشان می دهد که چگونه ارزش هایی چون مشورت، تعاون و حمایت در زندگی خانوادگی می تواند به تقویت پیوندهای اجتماعی و ایجاد اجتماع سالم منجر شود.

کلیدواژه

خانواده اسلامی / نقش والدین / نهج البلاغه / تقویت روابط خانوادگی

مقدمه

در جوامع اسلامی، خانواده به عنوان یک نهاد مقدس و با فرهنگ و ارزش‌های مهم ایفا نقش می‌کند. خانواده با اهمیت ویژه‌ای شناخته می‌شود که بر پایه اصول و ارزش‌های دینی بنا شده است. شاخصه‌های خانواده اسلامی، نه تنها تعیین کننده‌ی ساختار آن هستند، بلکه به تعیین رفتار، اخلاق و تعاملات اعضای خانواده نیز کمک می‌کنند.

خانواده اسلامی به عنوان یک الگوی گسترده در تربیت و زندگی اجتماعی، بر اساس آیین‌های دینی، فرهنگ‌های سنتی و باورهای اجتماعی شکل گرفته است. مهم‌ترین شاخصه‌های خانواده اسلامی شامل اصولی چون محبت و احترام متقابل، تعاون و همدلی، تربیت دینی فرزندان، و رعایت حقوق و مسئولیت‌ها میان اعضای خانواده است.

در این نظام اجتماعی، همسران نقش‌های خود را با آگاهی از وظایف شرعی و اخلاقی به عهده می‌گیرند. مرد به عنوان سرپرست و تأمین کننده معیشت خانواده و زن به عنوان مربی و پرورش دهنده نسل آینده شناخته می‌شود. همچنین، توجه به مسائل اخلاقی و دینی در تصمیمات خانوادگی، به ایجاد یک خانواده به عنوان بنیادی‌ترین واحد اجتماعی، نقش کلیدی در تربیت نسل‌ها و انتقال محیط سالم و سازنده کمک می‌کند و به هم‌افزایی اعضا در راستای اهداف مشترک منجر می‌شود.

در نهایت، خانواده اسلامی با تکیه بر اصول و ارزش‌های دینی، به عنوان پایگاهی برای رشد و تربیت سالم فرزندان و تضمین ثبات اجتماعی و فرهنگی عمل می‌کند. شناخت و تبیین شاخصه‌های این نوع خانواده می‌تواند به ما در درک بهتر از نقش آن در زندگی فردی و اجتماعی کمک کند و به حفظ و تقویت این نهاد ارزشمند یاری رساند.

سبک زندگی اسلامی:

سبک زندگی اسلامی به مجموعه‌ای از اصول، ارزش‌ها و رفتارهایی اطلاق می‌شود که بر اساس تعالیم دین اسلام شکل گرفته است. این سبک زندگی نه تنها به جنبه‌های فردی و شخصی افراد توجه دارد، بلکه به روابط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیز می‌پردازد. سبک زندگی اسلامی به عنوان یک الگوی جامع و

متعادل، می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان کمک کند. با پیروی از اصول اسلامی، افراد می‌توانند به زندگی معنادارتر و رضایت‌بخش‌تری دست یابند. این سبک زندگی نه تنها به سلامت جسمی و روانی فرد کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به تقویت جامعه و ایجاد روابط سالم و مثبت نیز منجر شود و خانواده یکی از مهم‌ترین و نخستین نهاد اجتماعی در سبک زندگی به حساب می‌آید. بنای جامعه، کانون اصلی حفظ سنت‌ها و هنجارها و ارزش‌های اجتماعی در خانواده ظهور و پرورش می‌یابد. اسلام خانواده را گروهی متشکل از افراد، دارای شخصیت مدنی، حقوقی و معنوی معرفی می‌کند که هسته اولیه آن را ازدواج مشروع زن و مردی تشکیل می‌دهد و نکاح عقدی است که براساس آن رابطه زوجیت بین زن و مرد برقرار شده و در پس آن طرفین دارای وظایف و حقوق جدید می‌شوند. ارتباط خویشاوندی در سایه نکاح پدید می‌آید؛ اعضای آن دارای روابط قانونی، اخلاقی و عاطفی می‌گردند خانواده واحدی است که براساس ازدواج آغاز می‌گردد و حریم امن در زندگی انسانها را شکل می‌دهد و انسانها در خانواده جامعه‌پذیری را می‌آموزند و باید ها و نبایدها را و نقش‌هایی را در روابطش با دیگران شکل می‌دهد. (روانشناسی اجتماعی، ابوالحسن حقانی، ص ۲۱۹ تا ۲۲۰)

خانواده چیست؟

تعریف لغوی خانواده: [نَ / نِ / دَ / دِ] (اِ مرکب) خاندان، دودمان | یگانه سازمان اجتماعی که بادوام و همگانی است و از دیرباز در زندگی بشرهای ماقبل تاریخ وجود داشته و حتی قبل از عبادتگاه و دولت و هر سازمانی که برای تمرکز فعالیت آدمی بوجود آمده است خانواده می‌باشد. (لغت‌نامه دهخدا)

خانواده: (نُ یا نِ دِ) (امر) ۱ - اهل خانه، اهل البیت | مجموعه افراد دارای پیوند سببی یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می‌کنند. (فرهنگ فارسی معین)

تعریف اصطلاح خانواده: خانواده از دیدگاه روانشناسی، به یک گروه اجتماعی بنیادی در جامعه گفته می‌شود که عموماً شامل یک یا دو والد و فرزندان آنها است.

از دیدگاه دین، خانواده اسلامی به مجموعه‌ای از افراد اطلاق می‌شود که بر اساس اصول و ارزش‌های اسلامی با یکدیگر زندگی می‌کنند. این خانواده معمولاً شامل پدر، مادر و فرزندان است و روابط آنها بر پایه محبت، احترام و همدلی بنا شده است. در قرآن کریم آمده است:

“وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً.” (سوره روم، آیه ۲۱)

ترجمه : و از نشانه‌های او این است که برای شما از جنس خودتان همسرانی آفرید تا در کنار آن‌ها آرامش یابید و میان شما محبت و رحمت قرار داد. بی‌تردید در این [نشانه‌ها] برای مردمی که تفکر می‌کنند، نشانه‌هایی است. ”این آیه به وضوح نشان‌دهنده اهمیت محبت و رحمت در روابط خانوادگی است.

شرح : آیه ۲۱ سوره روم به یکی از نشانه‌های بزرگ الهی اشاره دارد که به موضوع خانواده و روابط انسانی می‌پردازد. در این آیه، خداوند به چند نکته کلیدی اشاره می‌کند: ۱. آفریدن همسران، ۲. آرامش و سکون، ۳. تفکر و تعقل، در آیه ۲۱ سوره روم به اهمیت خانواده و روابط انسانی در اسلام می‌پردازد و به ما یادآوری می‌کند که ازدواج نه تنها یک قرارداد اجتماعی، بلکه یک نعمت الهی است که برای آرامش و محبت در زندگی طراحی شده است. این آیه همچنین به ما تأکید می‌کند که در زندگی خود باید به نشانه‌های الهی توجه کنیم و از آن‌ها درس بگیریم. (تفسیر المیزان. علامه طباطبائی)

تعریف والدین :

والدین یا زادآوران به معنی پدر و مادر است. همچنین والدین به سرپرست فرزند یا فرزندان هم گفته می‌شود که می‌توانند والدین بیولوژیکی (طبیعی) یا پدر و مادر خوانده فرزندان باشند. مهمترین رابطه میان انسان بانسان دیگر، رابطه والدین با فرزندان خود است. چراکه اصل وجودی فرزندان به آنان وابسته است در میان پیوندهای خویشاوندی نیز هیچ کس به اندازه والدین (پدر و مادر) به انسان نزدیک نیست به اندازه آنها نسبت به فرزندان مهربان نیست. (روان شناسی اجتماعی، ابوالحسن حقانی ص. ۲۲۱)

تعریف نهج البلاغه:

نهج‌البلاغه (به معنای «راه شیوایی» یا «راه فصاحت») گزیده‌ای از خطبه‌ها، نامه‌ها و سخنان کوتاه منسوب به امام علی بن ابی‌طالب است که توسط سید رضی در قرن چهارم ه. ق بر اساس ذوق ادبی شخصی‌اش از نامه‌ها و خطبه‌های امام، امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام فراهم آورده‌است. از جمله شاخصه‌های این کتاب، ترجمه‌های متعدد آن است.

معناشناسی خانواده در قرآن

عدالت و انصاف در خانواده به معنای توزیع عادلانه مسئولیت‌ها و حقوق است. امام علی (ع) در این نامه بر این نکته تأکید دارد که اعضای خانواده باید به یکدیگر انصاف بدهند و در تقسیم وظایف و حقوق، عدالت را رعایت کنند. این عدالت به ایجاد حس اعتماد و امنیت در خانواده کمک می‌کند و موجب می‌شود که هر فرد در خانواده احساس ارزشمندی کند. (شرح و تفسیرنامه ۳۱ سید رضی) در جای دیگر امام می‌فرماید: «أَحَبُّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ أَعْدَلُهُمْ» (نهج البلاغه، حکمت ۱۴۷)

«محبوب‌ترین مردم در نزد خداوند، عادل‌ترین آنهاست.» (نهج البلاغه، مترجم: محمد دشتی- حکمت ۱۴۷)

این جمله به رعایت عدالت در خانواده و جامعه اشاره دارد. امام علی (ع) تأکید می‌کند که باید در رفتار با اعضای خانواده انصاف و عدالت رعایت شود. عدالت در خانواده به اعضا این احساس را می‌دهد که مورد احترام و توجه قرار دارند و این موضوع می‌تواند به ایجاد یک جامعه عادلانه و پایدار کمک کند. (شرح و تفسیر نهج البلاغه، سید رضی، حکمت ۱۴۷) در خطبه‌های دیگر به اهمیت برقراری عدالت در جامعه تأکید کرده و می‌فرماید:

«الْعَدْلُ سِرَاجُ الْمُؤْمِنِ.» (نهج البلاغه، خطبه ۱۰۰)

«عدالت چراغ مؤمن است.» (ترجمه نهج البلاغه، محمد دشتی)

این جمله نشان‌دهنده اهمیت عدالت در روشنایی بخشدن به مسیر زندگی و تصمیم‌گیری‌های اخلاقی است.

۵. آموزش و فرهنگ‌سازی

آموزش و فرهنگ‌سازی از ارکان اساسی توسعه اجتماعی و فرهنگی هستند که به بهبود کیفیت زندگی و ارتقاء سطح آگاهی افراد کمک می‌کنند. ترویج این دو مفهوم در جامعه می‌تواند به تقویت روابط انسانی، کاهش نابرابری‌ها و ایجاد تغییرات مثبت در رفتارها و نگرش‌های اجتماعی منجر می‌شود. برای تحقق این اهداف، نیاز است که برنامه‌های آموزشی و فرهنگ‌سازی به‌طور مؤثر طراحی و اجرا شوند و آگاهی عمومی نسبت به اهمیت این فرآیندها افزایش یابد. که امام علی علیه سلام به زیبایی می‌فرماید: «العلم أفضل من المال، العلم يحرسك والمال تحرسه» (نهج البلاغه، حکمت ۱۳۲)

«علم بهتر از مال است، علم تو را حفظ می‌کند و مال را تو باید حفظ کنی.» (نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی- حکمت ۱۳۲)

امام علی (ع) بر اهمیت علم و دانش تأکید دارد. این جمله نشان می‌دهد که علم و آموزش باید در خانواده مورد توجه قرار گیرد. خانواده باید به عنوان نهاد اولیه آموزش، به تربیت علمی و فرهنگی فرزندان خود اهمیت دهد. آموزش صحیح می‌تواند به شکل‌گیری نسلی آگاه و با دانش منجر شود که بتوانند به بهبود جامعه کمک کنند. (شرح و تفسیر نهج البلاغه، سید رضی، حکمت ۱۳۲) سخن دیگر: تشویق به علم و دانش «الْعِلْمُ نُورٌ يُنَوِّرُ الْقُلُوبَ وَ يَقْوَى الرُّوحَ». (نهج البلاغه، خطبه ۲۳)

«علم، نوری است که دل را روشن می‌کند و روح را تقویت می‌نماید.» (ترجمه نهج البلاغه، محمد دشتی، خطبه ۲۳)

تحصیل علم و دانش می‌تواند به افراد کمک کند تا درک بهتری از زندگی و چالش‌های آن داشته باشند و به این ترتیب روحیه خود را تقویت کنند. علم به افراد قدرت می‌دهد تا با آگاهی بیشتری در جامعه زندگی کنند و به حل مشکلات بپردازند. (شرح و تفسیر نهج البلاغه، سید رضی، خطبه ۲۳)

۶. توسعه روابط اجتماعی

توسعه روابط اجتماعی یک عنصر کلیدی در ایجاد جوامع سالم و پایدار است. با تقویت این روابط، می‌توان به بهبود کیفیت زندگی افراد و افزایش همبستگی اجتماعی کمک کرد. این مفهوم در زمینه‌های مختلفی مانند جامعه‌شناسی، روانشناسی، مدیریت و توسعه اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. و بهترین و بارزترین منبع در شناخت سخنان امیرالمؤمنین است که در این باب می‌فرماید: «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى» (نهج البلاغه، خطبه ۸۰)

«در نیکی و تقوا با یکدیگر همکاری کنید.» (نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی_خطبه ۸۰)

امام علی (ع) بر اهمیت همکاری و تعامل مثبت با دیگران تأکید می‌کند. این جمله نشان‌دهنده‌ی این است که خانواده باید روابط اجتماعی خود را گسترش دهد و با دیگر خانواده‌ها و افراد جامعه ارتباط برقرار کند. این همکاری می‌تواند به تقویت انسجام اجتماعی و همکاری‌های جمعی منجر شود. (شرح و تفسیر نهج البلاغه، سید رضی، خطبه ۸۰) یا در جای دیگر درباره توسعه روابط اجتماعس می‌فرماید:

«إِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ». (نهج البلاغه، الخطبه ۲۱)

«به‌درستی که محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند، اصلاح روابط میان مردم است.» (ترجمه نهج البلاغه، خطبه ۲۱)

امام علی (ع) در این جمله بر اهمیت اصلاح روابط و ایجاد صلح و آرامش در میان افراد تأکید می‌کنند. این سخن نشان می‌دهد که تلاش برای حل اختلافات و ایجاد روابط مثبت میان افراد، نه تنها از نظر اجتماعی

مهم است، بلکه از نظر دینی نیز مورد تأکید قرار دارد. (شرح و تفسیر نهج البلاغه، خطبه ۲۱) روابط اجتماعی سالم، بر پایه احترام، محبت و همکاری باید بنا شود. این مفاهیم به ما کمک می‌کند تا در جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنیم، روابط بهتری برقرار کنیم و به یکدیگر کمک کنیم

۷- پاسخ گویی به نیازهای دیگران

پاسخ‌گویی به نیازهای دیگران نیازمند توجه، همدلی و تلاش برای برقراری ارتباط مؤثر است. با استفاده از این اصول و روش‌هایی مثل (شنیدن فعال، ارائه کمک و حمایت، پاسخ‌گویی به نیاز دیگران و.....) می‌توانید روابط بهتری با دیگران برقرار کرده و به ایجاد یک جامعه همدل و حمایت‌گر کمک کنید. امام می‌فرماید:

«فَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ أَخَذُوا مِنَ اللَّهِ عَهْدًا فَانْسَوْا» (نهج البلاغه، خطبه ۱۵۴)

«پس مانند کسانی نباشید که از خداوند عهده‌ی گرفته‌اند و آن را فراموش کرده‌اند.» (نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی- خطبه ۱۵۴)

امام علی (ع) بر اهمیت توجه به نیازهای جامعه و مشارکت در امور اجتماعی تأکید می‌کند. این جمله نشان می‌دهد که خانواده متعالی باید به نیازهای اجتماعی و فرهنگی جامعه پاسخگو باشد و در بهبود شرایط اجتماعی مشارکت کند. این عمل می‌تواند به ایجاد جامعه‌ای سالم و متعالی منجر شود. (شرح و تفسیر، سید رضی، خطبه ۱۵۴)

۸- تقویت روحیه همکاری اجتماعی

خانواده متعالی نه تنها در درون خود، بلکه باید به تقویت روحیه همکاری در اجتماع نیز توجه داشته باشد. امام علی (ع) بر این نکته تأکید دارد که «إِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ إِعَانَةُ الْمُعَانِ» (نهج البلاغه، نامه ۴۰) خانواده‌ها باید در فعالیت‌های اجتماعی و کمک به دیگران مشارکت کنند. خانواده متعالی باید به مسئولیت اجتماعی خود نیز توجه کند. امام علی (ع) بر این نکته تأکید دارد که خانواده‌ها باید در امور اجتماعی و کمک به نیازمندان مشارکت کنند. این مسئولیت اجتماعی می‌تواند شامل فعالیت‌های خیریه، کمک به همسایگان و مشارکت در امور اجتماعی باشد. (شرح و تفسیر نهج البلاغه نامه ۴۰ سید رضی)

نتیجه‌گیری:

آموزه‌های نهج البلاغه درباره خانواده متعالی، به‌عنوان نقشه راهی برای ایجاد و حفظ روابط سالم در خانواده‌ها ارائه می‌شود. تقویت عشق، احترام، مسئولیت‌پذیری و عدالت در بین اعضای خانواده می‌تواند به سلامت و پایداری جامعه کمک کند. با پیروی از این آموزه‌ها، خانواده‌ها می‌توانند محیطی امن و محبت‌آمیز برای تربیت فرزندان خود فراهم کنند و نسل‌های آینده را به‌خوبی تربیت نمایند. همچنین در نهج البلاغه، خانواده به‌عنوان یک نهاد حیاتی و بنیادی در جامعه اسلامی به تصویر کشیده شده است. تأکید بر محبت، تربیت صحیح، حمایت از یکدیگر و توجه به حقوق و وظایف اعضای خانواده نشان‌دهنده اهمیت و جایگاه ویژه خانواده در آموزه‌های امام علی (ع) است. این آموزه‌ها می‌تواند به عنوان یک راهنمای ارزشمند در زندگی خانوادگی و اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد. زنان و مردان می‌توانند با استفاده از این آموزه‌ها یک زندگی آرام پربراری را در کنار هم تجربه کنند. با یادگیری و آموزش این آموزه‌ها والگوگیری از زندگی معصومین علیه سلام بخصوص الگوگیری از زندگی امام علی علیه سلام و حضرت زهرا سلام الله علیه و قراردادن هرنقشی به جای خود یک سبک زندگی اسلامی و پاک و به دور از هیچ گونه ریا و مخفی کاری خواهیم داشت. در جامعه امروزه با ازدست دادن این الگوها و تقلید از زندگی های غرب انواع مشکلات اعم از طلاق عاطفی، بی مهری و جدایی نسل ها پدید آمده. اگر مشاوران خانواده قبل از ازدواج زوج ها این آموزه ها رو بصورت های مختلف آموزش دهند ویا قبل از جدایی از آنها خواسته شود که یک مدت به روش آموزه های دینی عمل کنند چه بسا زندگی آنها سروسامان می پذیرند ویک جامعه اسلامی خواهیم داشت.

فهرست منابع

* قرآن

* نهج البلاغه

۱. تفسیر المیزان، علامه طباطبائی، ترجم: حجة الاسلام والمسلمین سید محمد باقر موسوی همدانی، نوبت چاپ: بیست و هشتم، چاپ و نشر دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، تاریخ انتشار: تابستان ۱۳۸۴.

۲. شرح و تفسیر نهج البلاغه، سید رضی، مترجم: حسین انصاریان، نشر: نشر پیام آزادی، نوبت چاپ؛

۳، سال انتشار: ۱۳۸۹

۳. ترجمه نهج البلاغه، محمد دشتی، ناشر: انتشارات پیام عدالت، چاپخانه الهادی، نوبت چاپ: دهم ۱۳۸۹

۴. لغت نامه دهخدا، انتشارات: رستان دانشگاه تهران، نویسنده: علی اکبر دهخدا، سال انتشار شمسی: ۱۳۸۵، چاپ: اول

۵. فرهنگ معین / محمد معین - تهران آدنا: کتاب راه تو، ۱۳۸۱، گردآورنده عزیز الله علیزاده، نوبت چاپ

سوم ۸۴

۶. روان شناسی اجتماعی، ابوالحسن حقانی، انتشارات: قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمت

الله، ۱۴۰۰

۷. انسان و ایمان، علی شریعتی، انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۴۶

۸. خانواده در قرآن، آیت الله دکتر احمد بهشتی، انتشار، قم، مؤسسه بوستان کتاب، چ؛ ۱۱، سال ۱۳۸۸

۹. خانواده در اسلام و ایران، دکتر احمد باقری، انتشارات تهران؛ شهرآب، ۱۳۹۰